

Socijalna sigurnost umjetnika u međunarodnim dokumentima

UDK: 7.071 : 364.016
doi: 10.3935/rsp.v20i2.1144

UVOD

Umjetnici, kao zasebna društvena skupina, imaju određene specifičnosti, zbog kojih se razlikuju od ostalih takvih skupina, koje proizlaze iz njihove djelatnosti i položaja u društvu. Te specifičnosti osobito su značajne kod umjetnika izvođača, koje prate i određeni socijalni rizici, nesvojtveni ostalim profesijama, tako da se s pravom može govoriti i o posebnoj socijalnoj sigurnosti¹ umjetnika. Socijalna sigurnost (osiguranje) ostvaruje se u nacionalnim okvirima, u sklopu zakonodavstva i socijalnog sustava svake države. Iako umjetnici, kao i ostali građani, svoju socijalnu sigurnost ostvaruju u svojim državama, postoje i određeni međunarodni dokumenti socijalne sigurnosti univerzalne naravi u sklopu međunarodnih organizacija, koji su doneseni za umjetnike ili su primjenjivi i na njih. To su, između ostalih, sljedeći međunarodni dokumenti iz područja socijalne sigurnosti:

- Opća deklaracija Organizacije ujedinjenih naroda (UN) o pravima čovjeka
- Međunarodni pakt o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima UN-a

- Konvencija br. 102 Međunarodne organizacije rada (MOR) o najnižim standardima socijalne sigurnosti (1952.)
- Konvencija br. 103 MOR-a o zaštiti majčinstva, revidirana (1952.)
- Konvencija br. 118 MOR-a o jednakosti postupanja u socijalnoj sigurnosti (1962.)
- Konvencija br. 121 MOR-a o davanjima za slučaj nesreća na poslu i profesionalnih bolesti (1964.)
- Konvencija br. 128 MOR-a o davanjima za slučaj invalidnosti starosti i smrti (1967.)
- Konvencija br. 130 MOR-a o zdravstvenoj zaštiti i naknadama za slučaj bolesti (1969.)
- Preporuka br. 202 o osnovama socijalne zaštite (2012.).

Za umjetnike je posebno, u sklopu UNESCO-a, na 21. zasjedanju Opće konferencije te međunarodne organizacije, donesena Preporuka o položaju umjetnika od 27. listopada 1980.,² koja u sebi sadrži i dijelove međunarodnih dokumenata o ljudskim pravima, ili se poziva na njih, u

¹ U međunarodnim dokumentima koristi se izraz »socijalna sigurnost«, koji označava sigurnost od socijalnih rizika koji pogađaju pojedinca i njegovu obitelj. Pod socijalnim rizicima podrazumijevaju se bolest i majčinstvo, nezaposlenost, nesreća (ozljeda) na radu i profesionalna bolest, invalidnost, starost i smrt, te obveza podizanja i odgoja djece. Socijalna sigurnost je šira od socijalnog osiguranja jer obuhvaća svo stanovništvo jedne države, a ne samo osobe obuhvaćene osiguranjem, ali se koristi i kao sinonim za socijalno osiguranje. U hrvatskom pravnom sustavu, socijalna sigurnost obuhvaća socijalno osiguranje i socijalnu skrb.

² U originalu: *Recommandation relative à la condition de l'artiste*, izvor: www.unesco.org. Preporuku je donijela Opća konferencija UNESCO-a na svojem zasjedanju u Beogradu od 23. rujna do 28. listopada 1980., pa je poznata i kao *Beogradska preporuka*. Preporuka nije objavljena u Hrvatskoj (bivšoj SFRJ).

vezi s ostvarivanjem prava umjetnika i uređivanjem položaja ove skupine u državama članicama te međunarodne organizacije. U ovoj Preporuci UNESCO-a nabrajaju se i mnogi drugi dokumenti o pravima iz rada, zaštiti na radu, autorskim i drugim pravima, koji su primjenjivi na umjetnike, ali ovdje neće biti obrađeni jer se ne odnose na socijalnu sigurnost, kako je ona definirana u smislu ovoga prikaza, već ćemo se ograničiti na tu Preporuku, naprijed navedene i neke druge akte međunarodnog podrijetla, njihov sadržaj i opseg u uređivanju položaja i prava umjetnika te obveze koje iz njih proizlaze za države koje im pristupe ili proizlaze iz njihovog članstva u odnosnoj međunarodnoj organizaciji.

Preporuka UNESCO-a o položaju umjetnika

Preporuku o položaju (statusu) umjetnika donijela je na svojem 21. zasjedanju Opća konferencija UNESCO-a, polazeći u njezinoj preambuli, između ostalog, od toga »da je Međunarodna organizacija rada u svojim konvencijama i preporukama općenito priznala radnicima određena prava, a slijedom toga i umjetnicima, pa je popis tih akata MOR-a u prilogu Preporuke«. Opća konferencija UNESCO-a također »ima na umu i to da se određene norme MOR-a ne odnose na umjetnike ili na neke njihove skupine, zbog posebnih uvjeta umjetničke djelatnosti, pa u tu svrhu treba proširiti njihovu primjenu i dopuniti ih drugim normama«. Naime, međunarodni dokumenti o socijalnoj sigurnosti odnose se na posebne društvene skupine samo onda kada su im izričito namijenjeni,³ a u slučaju umjetnika nema posebnih dokumenata koji se na njih odnose, već valja polaziti od postojećih općih međunarodnih dokumenata,

njihovog sadržaja i naravi te obveza za države potpisnice. Preporuka, po svojoj naravi i svrsi, nema obvezatni karakter, ali ipak upućuje države članice UNESCO-a da prigodom uređivanja pitanja iz njezinog sadržaja uzimaju u obzir i njezine odredbe. Također, kako su u prilogu ove Preporuke, kao njezin dio, navedeni neki opći međunarodni dokumenti, Preporuka se u tome dijelu treba shvatiti kao podsjetnik državama članicama da u svojoj zakonodavnoj i ostaloj praksi primjenjuju međunarodne dokumente u opsegu u kojem su se obvezale prigodom njihova potpisa i ratifikacije. U tom smislu, može se zaključiti da iako ova Preporuka nema obvezujući karakter, države članice UNESCO-a moraju je uzeti u obzir pri uređivanju položaja umjetnika u nacionalnim razmjerima, a osobito u vezi s obvezama koje za njih proizlaze iz međunarodnih dokumenata navedenih u njoj.

Pojam umjetnika

Preporuka sadrži dvije definicije, značajne za ova razmatranja, i to:

- pod »umjetnikom« se smatra »svaka osoba koja stvara ili sudjeluje u stvaranju, odnosno reproduciranju umjetničkih dijela, koja svoje umjetničko stvaranje smatra bitnim elementom svojega života, koja tako sudjeluje u razvijanju umjetnosti i kulture, i koja je priznata ili traži da bude priznata kao umjetnik, bez obzira na to je li ili nije u radnom odnosu ili u bilo kojoj udruzi.«
- izraz »položaj« znači »položaj koji se, na moralnom planu, priznaje umjetnicima navedenima naprijed na osnovi važnosti uloge koju imaju u društvu, s jedne strane, te priznanje sloboda i moralnih, ekonomskih

³ To je, na primjer, slučaj s konvencijama i preporukama MOR-a koje obuhvaćaju posebne skupine, kao što su radnici migranti, pomorci ili poljoprivrednici.

⁴ Dio I. Preporuke, Definicije.

i socijalnih prava, osobito onih u području stjecanja dohotka i socijalne sigurnosti, kojima se umjetnici trebaju koristiti, s druge strane».⁴

Kako proizlazi iz prve definicije, umjetnikom može biti svatko:

- tko stvara ili sudjeluje u stvaranju ili reproduciranju umjetničkih djela
- tko svoje umjetničko stvaranje smatra bitnim elementom svojega života
- tko sudjeluje u razvijanju umjetnosti i kulture i
- tko je priznat ili traži da bude priznat kao umjetnik.

Za primjenu odredaba Preporuke na određenu osobu, sva četiri elementa definicije umjetnika moraju biti ispunjeni kumulirano. Prvi znači obavljanje umjetničke djelatnosti, tj. produkciju ili reprodukciju umjetničkih djela. Drugi element znači prihvaćanje umjetničkog stvaranja kao životnog poziva, a treći znači sudjelovanje u razvijanju umjetnosti i kulture, tj. sudjelovanje u umjetničkim aktivnostima određene sredine. Četvrti i posljednji element je osobne naravi, tj. priznanje određene sredine nekoga kao umjetnika, odnosno volja i nastojanje nekoga da ga se smatra umjetnikom. Druga definicija odnosi se na određivanje položaja umjetnika koji ovisi o:

- važnosti koju neko društvo pridaje umjetnicima i
- stupnju sloboda, kao i o moralnim, ekonomskim i socijalnim pravima, priznatih umjetnicima u sklopu određenoga društva, a osobito onih u području stjecanja dohotka i socijalne sigurnosti, tj. onih kojima je uređen njihov socijalni i ekonomski položaj.

U tom kontekstu, sadržaj ove Preporuke određen je naprijed navedenim okvirima iz ove dvije definicije.

Socijalna sigurnost

Socijalna sigurnost umjetnika uređena je dijelom Preporuke o socijalnom statusu,⁵ u kojemu je između ostaloga, navedeno:

- »brinuti se da umjetnik koristi prava i zaštitu koji su predviđeni nacionalnim i međunarodnim zakonodavstvom o pravima čovjeka i
- nastojati da se poduzimaju potrebne mjere kako bi umjetnici ostvarivali prava prema nacionalnom i međunarodnom zakonodavstvu koja koristi usporediva kategorija stanovništva, u području zapošljavanja i uvjetima života i rada te se brinuti da samostalni umjetnik u razumnim granicama koristi određenu zaštitu u području dohotka i socijalne sigurnosti.«

Prva preporuka u sklopu ovoga dijela je općenite naravi, ali je usmjerena na to da se umjetnicima osiguraju prava i zaštita koju imaju svi građani samim svojim postojanjem. Ta prava i njihova zaštita u međunarodnim okvirima sadržani su u najvećoj mjeri u dokumentima UN-a, o čemu će naknadno biti riječi. Naredna je preporuka više konkretna i određuje da:

- države trebaju nastojati da se umjetnicima osiguraju prava koja koristi njihovo stanovništvo, koje je usporedivo s njima: umjetnike treba uključiti u postojeći sustav prava i izjednačiti s društvenom skupinom sličnom njima
- prava, koja se osiguravaju iz ove preporuke, su prava iz područja zapošljavanja i uvjeta života i rada umjetnika: umjetnicima, koji su na tržištu rada, u svrhu zasnivanja radnoga odnosa, treba omogućiti pristup odgovarajućim pravima i javnim službama, kako bi se zaposlili⁶

⁵ Dio V. Preporuke, Socijalni status.

⁶ Socijalna sigurnost umjetnika u ovome dijelu Preporuke nije posebno apostrofirana jer proizlazi iz njihovog statusa osoba u radnom odnosu.

- treba voditi brigu da samostalni umjetnici koriste određenu zaštitu pri stjecanju dohotka i u sklopu socijalne sigurnosti: osigurati im zaradu i zaštitu u slučaju nastupanja socijalnih rizika.⁷

Kako se može zaključiti, u Preporuci se razlikuju samostalni umjetnici od umjetnika u radnome odnosu, što je i inače slučaj u državama u kojima postoji organizirana i zakonom uređena umjetnička djelatnost, u koje spada i Hrvatska. Može se razabrati i način na koji Preporuka pristupa umjetnicima: prije svega, treba ih uključiti u postojeći pravni sustav, u opsegu i kako je u taj sustav uključena usporediva društvena skupina; nadalje, umjetnicima na tržištu rada treba omogućiti zapošljavanje i svu pomoć pri tome, a samostalnim umjetnicima omogućiti stjecanje dohotka (od kojega žive i mogu se baviti stvaralaštvom) i osigurati određenu zaštitu od nastupanja socijalnih rizika, za razliku od umjetnika u radnom odnosu, čija se zaštita od socijalnih rizika osigurava kao ostalim zaposlenim osobama.

Ovi oblici i opseg zaštite za umjetnike osiguravaju se nacionalnim zakonodavstvom, u sklopu svake od država. Na kraju,⁸ države članice UNESCO-a pozivaju se na širenje i upotpunjavanje njihovih akcija u svrhu uređivanja položaja (statusa) umjetnika, surađujući pri tome s nacionalnim i međunarodnim tijelima čija je djelatnost u vezi s ciljevima iz ove Preporuke, a osobito s nacionalnim komisijama za UNESCO te s nacionalnim i međunarodnim udrugama umjetnika, Međunarodnom organizacijom

rada i Svjetskom organizacijom za intelektualno vlasništvo.

Dokumenti Organizacije ujedinjenih naroda

U Preporuci se navode odredbe Opće deklaracije o pravima čovjeka koju je Generalna skupština UN-a donijela 10. prosinca 1948.⁹ i Međunarodnog pakta o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima UN-a od 16. prosinca 1966.¹⁰ Međutim, dijelovi tog Pakta, navedeni u Preporuci, ne odnose se na socijalnu sigurnost. Ovdje ćemo se osvrnuti na Opću deklaraciju i na taj Pakt UN-a, ali u dijelu o socijalnoj sigurnosti.

Opća deklaracija o pravima čovjeka

U Općoj deklaraciji o pravima čovjeka socijalna sigurnost je sadržana u članku 22., prema kojemu »svatko, kao član društva, ima pravo na socijalnu sigurnost¹¹ i pravo ostvarivati privredna, društvena i kulturna prava potrebna za svoje dostojanstvo i za slobodan razvoj svoje ličnosti, uz pomoć države i međunarodne suradnje, a u skladu s organizacijom i sredstvima svake države« i članku 25., stavku 1., prema kojemu »svatko ima pravo na standard života koji osigurava zdravlje i blagostanje, njegovo i njegove obitelji, uključujući hranu, odjeću, stan i zdravstvenu njegu i potrebne socijalne službe, kao i pravo na sigurnost¹² u slučaju nezaposlenosti, bolesti, onesposobljenja, udovištva, starosti ili drugih slučajeva gubljenja sredstava za uzdržavanje zbog okolnosti neovisnih o njegovoj volji.«

⁷ O socijalnim rizicima i socijalnoj sigurnosti – v. napomenu pod 1.

⁸ Dio X. Preporuke, Primjena i provedba Preporuke.

⁹ *Službeni list SFRJ, br. 7/71*. Deklaracija je postala dijelom hrvatskog pravnog poretka sukcesijom bivše SFRJ, a poslije je objavljena i u Hrvatskoj (*Narodne novine – međunarodni ugovori, br. 12/09*).

¹⁰ Ovaj je Pakt preuzet u hrvatski pravni sustav sukcesijom bivše SFRJ, *Narodne novine – međunarodni ugovori, br. 12/93*.

¹¹ U nekim prijevodima na hrvatski jezik: »socijalno osiguranje«.

¹² U nekim prijevodima na hrvatski jezik: »osiguranje«.

U prvoj odredbi Opće deklaracije navodi se pravo svakoga na socijalnu sigurnost (osiguranje), kao člana društva, a u drugoj odredbi to pravo konkretizira se navođenjem zaštite u slučaju nastanka rizika nezaposlenosti, bolesti, onesposobljavanja (invalidnosti), udovištva (smrti), starosti ili »drugih slučajeva gubljenja sredstava za uzdržavanje zbog okolnosti neovisnih o njegovoj volji«, čime se zapravo obuhvaćaju svi osnovni socijalni rizici. Valja istaknuti da izraz »svatko«, prema značenju koje mu se pridaje u tumačenju ovoga akta UN-a, znači svaku osobu, bez obzira na državljanstvo, spol, rasu, etničku pripadnost ili druga obilježja koja je čine drukčijom od ostalih osoba, što upućuje na to da pod istim uvjetima i bez diskriminacije navedena socijalna prava trebaju biti dostupna i umjetnicima.¹³ Pri prosudbi karaktera i obveznosti ove Opće deklaracije, valja imati na umu da ona datira iz prvih godina funkcioniranja UN-a, neposredno po završetku II. svjetskog rata, kao programski dokument te svjetske organizacije i ne sadržava izravne obveze za države članice, već orijentaciju za njihov daljnji razvoj.

Međunarodni pakt o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima

Stremljenja iz Opće deklaracije naknadno su konkretizirana u Međunarodnom paktu o građanskim i političkim pravima i Međunarodnom paktu o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima, oba od 16. prosinca 1966. Ovaj drugi Pakt u članku 9. sadržava obvezu za države koje mu pristupe da »priznaju pravo svakoga na socijalnu sigurnost, uključujući tu i socijalno osiguranje«. Za razliku od Opće deklaracije, u Paktu se posebno navode »socijalna

sigurnost« i »socijalno osiguranje«, međutim, time se ne mijenja njihov domašaj u pogledu karaktera zaštite, kao i obuhvata, ni prema kome, pa ni prema umjetnicima. Kao i u Općoj deklaraciji, u Paktu se »svakome« priznaje pravo na zaštitu u sklopu socijalnog osiguranja, odnosno socijalne sigurnosti, u istome opsegu kao u Općoj deklaraciji. Za njegovu učinkovitu primjenu, Ekonomsko i socijalno vijeće UN-a donijelo je 19. studenog 2007. Opću napomenu br. 19,¹⁴ u kojoj se ova odredba Pakta komentira u širem kontekstu i koju ćemo ovdje prikazati zbog njezine važnosti, kao dokumenta UN-a u kojem se ukazuje na sadržaj i smisao odredaba tog Pakta.

Prema Općoj napomeni, pravo na socijalnu sigurnost (osiguranje), kao pravo svakoga, tj. svake osobe, sadržava pravo na pristup davanjima u novcu i naravi, bez diskriminacije, u svrhu zaštite od socijalnih rizika koji imaju za posljedicu:

- gubitak prihoda zbog bolesti, majčinstva, nesreće na poslu, nezaposlenosti, starosti ili smrti
- troškove zbog zdravstvene zaštite i
- povećane obiteljske troškove zbog uzdržavanja djece i drugih članova obitelji.

Pravo na socijalnu sigurnost usađeno je duboko u međunarodno pravo, počevši od Deklaracije iz Filadelfije od 1944., pa do njegovog uređivanja mnogobrojnim međunarodnim instrumentima u sklopu UN-a, MOR-a i drugih međunarodnih organizacija.

Pravni okviri socijalne sigurnosti u Paktu, prema Općoj napomeni, sadržani su u Konvenciji MOR-a br. 102 o najnižim standardima socijalne sigurnosti i obuhvaćaju zaštitu povodom socijalnih rizika bolesti,

¹³ U vezi s tim – v. članak 1. Zakona o suzbijanju diskriminacije (*Narodne novine*, br. 85/08), u kojem se nabrajaju mogući slučajevi različitosti i moguće diskriminacije koji su protivni i ovoj Deklaraciji, kao i ostale odredbe toga zakona.

¹⁴ Observation générale no. 19 – Le droit à la sécurité sociale (art. 9 du Pact), E/C.12/GC/19, 4.2.2008.

majčinstva, invalidnosti, starosti i smrti, nezaposlenosti, nesreće na radu i potrebe pomoći obitelji i djeci,¹⁵ a posebno je naglašena obveza osiguranja prava na zaštitu zdravlja svakome.¹⁶ Razina davanja kojoj valja težiti naznačena je dosta široko u člancima 10-12. Pakta,¹⁷ a zaštitom su obuhvaćene sve osobe koje žive u nekoj državi, na načelima jednakosti i nediskriminacije, osobito u pogledu jednakosti spolova¹⁸ i posebne zaštite osoba nedostatno obuhvaćenih socijalnom sigurnošću (zaposleni na povremenim poslovima i s nepunim radnim vremenom, samozaposleni i oni koji rade kod kuće). Također, posebne mjere treba poduzeti za uključivanje u socijalnu sigurnost zaposlenih u sivoj ekonomiji, manjinskih skupina i nedržavljana (azilanti, izbjeglice, apatridi i radnici migranti).

Prema Općoj napomeni, a u svrhu ostvarivanja ciljeva Pakta, države članice dužne su:

- osigurati zakonitu provedbu i praksu bez arbitriranja u primjeni sustava socijalne sigurnosti, kao i zaštitu prava pojedinaca
- omogućiti ostvarivanje prava, odnosno davanja iz socijalne sigurnosti u punom opsegu i osiguravati određenu razinu (minimum) davanja
- ostvarivati međunarodnu suradnju u primjeni obveza koje proizlaze iz Pakta, te u tu svrhu sklapati međunarodne ugovore
- strateškim mjerama održavati i razvijati sustav socijalne sigurnosti na svojem teritoriju
- kontrolirati funkcioniranje sustava socijalne sigurnosti i ostvarivanje davanja u njezinom sklopu.

Kontrola primjene obveza koje proizlaze iz Pakta utvrđena je obvezom država članica o stalnom izvještavanju Generalnog sekretara UN-a o primjeni Pakta i mjerama poduzetim za njegovu primjenu.¹⁹

Ako se obveze u pogledu socijalne sigurnosti (osiguranja) koje proizlaze iz ovoga Pakta i njegovog komentara sadržanom u Općoj napomeni pokušaju primijeniti na umjetnike, kao posebnu (manjinsku) društvenu skupinu, onda se može zaključiti da je praktično sve što je izneseno primjenjivo i na umjetnike, polazeći od toga da se Pakt odnosi na sve osobe koje žive u određenoj državi i da je pravo na socijalnu sigurnost univerzalno i treba biti dostupno svima, bez bilo kakve diskriminacije, uključujući tu i pojedine skupine stanovništva i uz uvažavanje njihovih specifičnosti.

Dokumenti Međunarodne organizacije rada

Međunarodna organizacija rada (MOR) u svojem djelokrugu ima područja rada i socijalne sigurnosti, a njezino vrhovno tijelo Opća konferencija rada utvrđuje tekstove konvencija i preporuka koje sadržavaju određene standarde, kojih se države članice moraju pridržavati u svojoj zakonodavnoj i ostaloj praksi. Prihvatanjem (ratifikacijom) konvencije MOR-a za državu u pravilu nastaje obveza za usklađivanje njezinog zakonodavstva s odredbama te konvencije, ali ima konvencija koje se dijelom ili u cijelosti primjenjuju izravno, na odnose koje uređuju (Konvencija br. 118). U ovome dijelu prikazat će se konvencije MOR-a iz područja socijalne sigurnosti (konvencije br. 102, 103, 118, 121, 130), navedenih u Preporuci koja je predmet ovih razmatranja.

¹⁵ O ovoj Konvenciji MOR-a bit će naknadno nešto više riječi.

¹⁶ Članak 12. Pakta.

¹⁷ Članak 11., stavak 1. Pakta: »Države članice ovog Pakta priznaju pravo svakoga na životni standard dovoljan za njega i njegovu obitelj...«. V. i ostale relevantne odredbe Pakta.

¹⁸ Članak 2., stavak 2. i stavak 3. Pakta.

¹⁹ Čl. 16. i 17. Pakta. Obveza na izvještavanje utvrđena je svake pete godine.

Konvencija br. 102 o najnižim standardima socijalne sigurnosti²⁰

Ova Konvencija MOR-a iz 1952. godine sadrži obveze za uređivanje sustava socijalne sigurnosti, odnosno socijalnog osiguranja. U tom pogledu, ističu se sljedeće njezine odredbe:

- opće odredbe (minimum osoba obuhvaćenih socijalnom sigurnošću, odnosno socijalnim osiguranjem u nacionalnim razmjerima)²¹
- davanja za slučaj nastanka pojedinih rizika (zdravstvena zaštita, majčinstvo i davanja za slučaj bolesti, nezaposlenost, starost, invalidnost i davanja članovima obitelji za slučaj smrti, ozljeda na radu i profesionalne bolesti)²²
- minimalni uvjeti staža osiguranja ili prebivanja za stjecanje davanja prema Konvenciji²³
- izračun davanja (naknade, mirovine i dr.) prema plaći tipskog radnika, s minimalnim svotama davanja²⁴
- jednakost u postupanju i isplati davanja prema vlastitim i stranim građanima (nediskriminacija); u vezi s tim, u Konvenciji se razlikuju davanja utemeljena na doprinosima i davanja koja se isplaćuju iz proračuna²⁵
- ostale odredbe (prestanak isplate, gubitak prava, najviša moguća svota doprinosa, dvostupnost u postupku za ostvarivanje prava, sudjelovanje

socijalnih partnera u upravljanju sustavom i dr.).²⁶

Konvencija br. 121 o davanjima za slučaj nesreća na poslu i profesionalnih bolesti.²⁷

Ova Konvencija MOR-a iz 1964. godine cjelovito uređuje zaštitu povodom navedenih profesionalnih rizika, revidirajući pri tome Konvenciju MOR-a br. 102 u dijelu o nesrećama na poslu²⁸ i profesionalnim bolestima.²⁹ Isto kao i u prethodnom slučaju, ovom Konvencijom uspostavljena je minimalna norma (standard) pri zaštiti zaposlenih u slučaju tih socijalnih rizika, a za hrvatsko socijalno osiguranje od važnosti su njezine odredbe o dugoročnim davanjima (u slučaju nastanka tjelesnog oštećenja, invalidnosti ili smrti) i kratkoročnim davanjima (u slučaju bolovanja) povodom ozljede na radu ili profesionalne bolesti. Konvencija br. 121 MOR-a sadržava također odredbe o obuhvatu osoba osiguranih za slučaj profesionalnih rizika, davanjima, dvostupnosti u postupku za ostvarivanje prava i sudjelovanju socijalnih partnera u upravljanju, jednake kao i Konvencija br. 102 o najnižim standardima socijalne sigurnosti.

Konvencija br. 128 o davanjima za slučaj invalidnosti starosti i smrti³⁰

Ovom Konvencijom MOR-a iz 1967. godine uređuju se, kao i u slučaju prethod-

²⁰ Narodne novine – međunarodni ugovori, br. 1/02. Za Hrvatsku, ta je konvencija MOR-a ratificirana s rezervom u pogledu prava za slučaj invalidnosti i doplatka za djecu.

²¹ Čl. 1-6, 9, 15, 21, 27, 33, 41, 48, 55. i 61. Konvencije.

²² Čl. 10, 16, 22, 28, 34, 36, 42, 49, 50, 56. i 62. Konvencije.

²³ Čl. 11, 17, 23, 29, 43, 51, 57. i 63. Konvencije.

²⁴ Čl. 65-67. Konvencije.

²⁵ Članak 68. Konvencije.

²⁶ Članak 69-72. Konvencije.

²⁷ Narodne novine – međunarodni ugovori, br. 2/94.

²⁸ U Hrvatskoj se koristi izraz »ozljeda na radu«.

²⁹ S obzirom na to, za Hrvatsku više nije na snazi dio Konvencije br. 102 MOR-a o nesrećama na poslu, koji se odnosi na ozljede na radu i profesionalne bolesti, već se primjenjuje ova Konvencija.

³⁰ Ovoj Konvenciji MOR-a Hrvatska nije pristupila. Izvor: www.ilo.org/ilo-lex.

ne dvije Konvencije (br. 102 i 121), standardi za davanja u sklopu mirovinskog osiguranja, koje mora ispuniti država koja joj pristupi. Za razliku od Konvencije br. 102, u kojoj su određeni minimalni standardi, u ovoj Konvenciji sadržani su viši standardi u pogledu visine, odnosno opsega davanja iz mirovinskog osiguranja, tj. dugoročnih davanja za slučaj starosti, invalidnosti i smrti. S obzirom na to da ova Konvencija MOR-a sadržava također standarde socijalne sigurnosti, kao i Konvencija br. 102 MOR-a, prihvaćanjem njezinih dijelova II., III. i IV. o davanjima za slučaj invalidnosti, starosti i smrti za državu prestaju važiti odgovarajući dijelovi Konvencije br. 102 jer se osiguravaju viši standardi, a time i širi opseg davanja njihovim korisnicima.³¹

Konvencija br. 130 o zdravstvenoj zaštiti i naknadama za slučaj bolesti³²

Ovom Konvencijom MOR-a iz 1969. godine uređuju se, kao i u Konvenciji br. 102 MOR-a, standardi za davanja u sklopu zdravstvenog osiguranja, obvezni za državu koja im pristupi. Isto kao u slučaju Konvencije br. 128 MOR-a, u ovoj Konvenciji sadržani su viši standardi u pogledu visine, odnosno opsega davanja iz osiguranja za slučaj bolesti. Konvencijom su obuhvaćene zdravstvena zaštita i naknade za slučaj privremene sprječivosti za rad zbog bolesti, i to:

- troškovi za liječenje kod doktora opće medicine i specijalista
- liječenje u medicinskoj ustanovi
- lijekovi (na recept i dr.)
- troškovi liječenja zuba
- medicinska rehabilitacija i
- ortopedska pomagala.³³

Medicinska skrb mora biti pružana za čitavo vrijeme liječenja (osiguranog slučaja).³⁴ U Konvenciji je posebno uređeno pravo na naknadu zbog bolesti, koja ne može biti manja od 60% prethodne plaće, uključujući tu doplatu za djecu.³⁵ Prihvaćanjem ove Konvencije za državu prestaje važiti III. dio Konvencije br. 102 MOR-a jer je njome uređena ista materija.³⁶

Konvencija br. 103 o zaštiti majčinstva, revidirana³⁷

Ovom Konvencijom MOR-a iz 1952. godine uređen je standard za zdravstvenu zaštitu žena u slučaju majčinstva. Pod ženom, prema ovoj Konvenciji, smatra se svaka osoba ženskog spola, bez obzira na starosnu dob, nacionalnost, rasu ili vjersko uvjerenje, koja je udata ili nije, a pod djetetom – svako dijete, bez obzira je li bračno ili rođeno izvan braka.³⁸ Država koja pristupi ovoj Konvenciji MOR-a dužna je osigurati da žena povodom porođaja ostvari sljedeća prava, odnosno davanja:

- porodni dopust u trajanju od najmanje dva tjedna prije dana predviđenog za porod, a zbog zdravstvenog stanja i duže³⁹

³¹ Članak 45. Konvencije.

³² Ovoj Konvenciji MOR-a Hrvatska nije pristupila. Izvor: www.ilo.org/ilo-lex.

³³ Članak 13. Konvencije. Kada država ne raspoláže dovoljnim sredstvima, ovi troškovi mogu biti reducirani prema čl. 2. i 14. Konvencije.

³⁴ Članak 16. Konvencije.

³⁵ Članak 22. Konvencije.

³⁶ Članak 36. Konvencije.

³⁷ *Narodne novine – međunarodni ugovori, br. 6/95.*

³⁸ Članak 2. Konvencije.

³⁹ Članak 6. Konvencije. Poslodavac ne može porodni dopust računati kao dopust, na koji žena i inače ima pravo na temelju svojega rada.

- porodni dopust od najmanje šest tjedana po porodu, a također duže zbog zdravstvenog stanja⁴⁰
- za vrijeme odsutnosti s rada zbog poroda žena ima pravo na zdravstvenu zaštitu od strane izabranog stručnog medicinskog osoblja u javnoj ili privatnoj zdravstvenoj ustanovi i novčana davanja, prema odnosnome zakonodavstvu, u sklopu obveznog zdravstvenog osiguranja⁴¹
- u slučaju dojenja, žena ima pravo na odgovarajuću stanku za vrijeme rada, prema odnosnom zakonodavstvu.⁴²
- jednakost u postupanju kao i svojim građanima pri ostvarivanju prava iz socijalne sigurnosti, za koje se obvezala da će biti obuhvaćena Konvencijom, a članovima njihovih obitelji ista prava, bez obzira na njihovo državljanstvo⁴⁶
- korištenje davanja u sklopu socijalne sigurnosti, bez obzira na njihovo prebivalište⁴⁷
- korištenje davanja za slučaj invalidnosti, starosti i smrti, nesreće na poslu ili profesionalne bolesti, bez obzira na njihovo prebivalište.⁴⁸

Država koja pristupa ovoj Konvenciji MOR-a može ograničiti njezinu primjenu na određene grane, odnosno djelatnosti.⁴³

Konvencija br. 118 o jednakosti postupanja u socijalnoj sigurnosti⁴⁴

Ovom Konvencijom MOR-a iz 1962. godine uređuje se jednakost postupanja prema stranim državljanima, kao i s domaćim, pri ostvarivanju prava iz socijalne sigurnosti (radi se o identičnim pravima, odnosno davanjima koja su sadržana u Konvenciji br. 102 MOR-a o kojoj je također ovdje riječi). Prema odredbama ove Konvencije, svaka država koja joj pristupi i odredi na koju će se granu njezine socijalne sigurnosti ova Konvencija odnositi⁴⁵ dužna je osigurati građanima drugih država, koje su također pristupile Konvenciji:

Za primjenu ove Konvencije MOR-a, zainteresirane države mogu sklopiti poseban ugovor, u kojem detaljnije uređuju sustav čuvanja očekivanih prava, uključujući tu zbrajanje razdoblja osiguranja ili prebivanja radi ostvarivanja prava.⁴⁹

Preporuka br. 202 o osnovama socijalne zaštite

Nakon rasprave o stanju socijalne sigurnosti u svijetu na 100. zasjedanju Generalne konferencije rada MOR-a (2011.) koja je ukazala na potrebu donošenja preporuke kojom bi se kompletiralo postojeće norme o socijalnoj sigurnosti te međunarodne organizacije, Generalna konferencija rada donijela je 14. lipnja 2012. Preporuku o osnovama socijalne zaštite,⁵⁰ prema kojoj se države članice te međunarodne orga-

⁴⁰ Članak 3. Konvencije. Ovi porodni dopusti mogu biti i duži zbog zdravstvenog stanja.

⁴¹ Članak 4. Konvencije.

⁴² Članak 5. Konvencije.

⁴³ Članak 7. Konvencije.

⁴⁴ Ovoj Konvenciji MOR-a Hrvatska nije pristupila. Izvor: www.ilo.org/ilo-lex.

⁴⁵ Članak 2. Konvencije.

⁴⁶ Članak 3. Konvencije.

⁴⁷ Članak 4. Konvencije. U izvjesnim slučajevima i pod uvjetima određenim Konvencijom, korištenje ovoga prava može biti ograničeno, osim u slučaju davanja za slučaj bolesti, nesreće na poslu ili profesionalne bolesti i doplatka za djecu.

⁴⁸ Čl. 5. i 6. Konvencije.

⁴⁹ Članak 7. Konvencije.

⁵⁰ Izvor: www.ilo.org/ilo-lex.

nizacije pozivaju da u svojim socijalnim sustavima uspostave elementarna jamstva socijalne sigurnosti, koje svakoj osobi u potrebi, a tijekom njezina života, trebaju osigurati određen minimum zaštite, kao što je pristup osnovnoj zdravstvenoj zaštiti i sigurnost određenoga dohotka, što zajedno jamči učinkoviti pristup dobrima i službama koje su utvrđene neophodnima, prema nacionalnim kriterijima.⁵¹ Osnove socijalne zaštite, prema toj Preporuci, trebaju osigurati najmanje:

- pristup svim službama i dobrima osnovne zdravstvene zaštite, uključujući tu zaštitu majčinstva, prema nacionalnim kriterijima
- osnovnu sigurnost dohotka za djecu, najmanje na najnižoj razini prema nacionalnim kriterijima, koja osigurava pristup ishrani, obrazovanju, te svim ostalim službama i dobrima
- osnovnu sigurnost primanja određenog dohotka, najmanje prema najnižoj razini prema nacionalnim kriterijima, za osobe u aktivnoj dobi koje su u nemogućnosti zarade dostatnog dohotka, posebno u slučaju bolesti, nezaposlenosti, majčinstva i invalidnosti
- osnovnu sigurnost dohotka, najmanje u najnižoj razini prema nacionalnim kriterijima, za ostarije osobe.⁵²

Navedenim osnovama socijalne zaštite trebaju biti obuhvaćene sve osobe koje prebivaju u državi i djeca, prema nacionalnom zakonodavstvu, a te osnove uspostavljaju se nacionalnim zakonodavstvom i financiraju iz javnih izvora.⁵³ Ova je Preporuka posljedica opće tendencije u državama članicama MOR-a, prema kojoj se posljednjih godina smanjuje opseg prava i davanja iz socijalne sigurnosti (osiguranja), ali, za

razliku od konvencija MOR-a, nema obavezujući karakter. Za razliku od standarda socijalne sigurnosti sadržanih u konvencijama MOR-a, davanja iz Preporuke bliža su davanjima u sklopu socijalne skrbi, a svrha im je spriječiti siromaštvo određenih ranjivih skupina. Preporukom su obuhvaćene sve osobe koje prebivaju u određenoj državi, uključujući djecu, što znači da se odnosi i na strance koji u njoj (zakonito) prebivaju, ali i na umjetnike, bez obzira na državljanstvo.

Tripartitna sjednica o umjetnicima

U sklopu Međunarodne organizacije rada djeluju radna tijela, sastavljena na tripartitnoj osnovi,⁵⁴ koja razmatraju različite probleme iz djelokruga te organizacije i predlažu državama članicama i tijelima MOR-a smjernice za daljnje djelovanje u određenome području. Tako je od 5. do 13. svibnja 1992. u sklopu MOR-a održana posebna Tripartitna sjednica o uvjetima za zapošljavanje i rad umjetnika izvođača, koja je u vezi s njihovom socijalnom sigurnošću zaključila:

- umjetnici izvođači trebali bi koristiti zaštitu u sklopu socijalne sigurnosti usporedivu s ostalim zaposlenima; ostvarivanje ovog načela traži drugačiji pristup zbog prirode njihove profesije, karakteristične često po njihovom kratkotrajnom ugovornom statusu i po naravi njihovih prihoda
- sustavi socijalne sigurnosti trebali bi ispitati zbog čega su njihove norme neodgovarajuće za umjetnike izvođače i prilagoditi ih na odgovarajući način; problemi koji proizlaze iz njihovog ugovornog statusa ne bi smjeli sprečavati da umjetnici izvođači ko-

⁵¹ Točka 4. Preporuke.

⁵² Točka 5. Preporuke.

⁵³ Toč. 6, 7. i 12. Preporuke.

⁵⁴ Ova tijela sastavljena su od predstavnika vlada, sindikata i organizacija poslodavaca.

riste socijalnu zaštitu⁵⁵ prihvatljive razine, a vlade bi u tu svrhu trebale tražiti načine da ih izjednače sa zaposlenima

- kako bi osnovna socijalna zaštita u sklopu strukovnih (dodatnih) sustava socijalne sigurnosti mogla biti ponuđena umjetnicima izvođačima, jednako kao i ostalim zaposlenima, kolektivno ugovaranje ima važnu ulogu, u dopuni i pokrivanju postojećih praznina (u propisima)
- sustavi socijalne sigurnosti koji se uspostavljaju kolektivnim ugovorima za umjetnike izvođače, koji imaju mnogobrojne i različite poslodavce, trebaju obuhvatiti sve poslodavce, kako bi oni koristili pravo na mirovinu i ostala davanja, pokrivajući cijeli sektor, a njima bi upravljali poslodavci i zaposleni, zajedno ili sami; tako bi umjetnici izvođači mogli koristiti davanja koja odgovaraju stalnim radnicima
- pri izradi propisa o davanjima (iz socijalne sigurnosti) trebalo bi voditi računa o neuobičajeno kratkom profesionalnom životu određenih kategorija umjetnika izvođača, kao što su, na primjer, plesači, te nastojati da im se osigura obrazovanje ili pomoć pri započinjanju neke druge karijere.⁵⁶

Kako proizlazi iz ovih zaključaka, državne članice MOR-a pozvane su da za umjetnike izvođače prilagode svoje sustave i zakonodavstva o socijalnoj sigurnosti, te da ih u pogledu prava izjednače s zaposlenima, vodeći pri tome računa o specifičnostima njihove profesije, a osobito o tome da se radi o osobama s kratkotrajnim ugovorima o angažmanu i kratkotrajnom karijerom. Pri tome, zaštita ovih umjetnika u sklopu

socijalne sigurnosti mogla bi se uspostaviti, ne samo zakonom, nego i kolektivnim pregovaranjem i ugovaranjem, kojim bi se uređivale specifičnosti socijalne sigurnosti karakteristične za umjetnike izvođače i pokrivale praznine u propisima, a nositeljima tako uspostavljenog sustava upravljali bi poslodavci i/ili umjetnici.

Ostali međunarodni dokumenti

Može se zapaziti da se u Preporuci UNESCO-a, koja je povod ovih razmatranja, ne spominju dokumenti Vijeća Europe (VE) i Europske unije (EU). Razlozi za to leže u tome što su, za razliku od UN-a, MOR-a i UNESCO-a koje su organizacije svjetskog obuhvata i značaja, ove dvije organizacije regionalne naravi i ograničene na Europu. U ovim razmatranjima ipak ćemo se osvrnuti na neke od dokumenata ove dvije asocijacije europskih država, koji se odnose na umjetnike ili se mogu i na njih primijeniti, kao i na međunarodne ugovore o socijalnom osiguranju (sigurnosti), kojima se koordinira primjena nacionalnih sustava socijalne sigurnosti za osobe koje su tijekom svojega radnog vijeka bile zaposlene i osigurane u inozemstvu. U takvim slučajevima, ovi se ugovori odnose na umjetnike, a osobito na umjetnike izvođače, koji se, po prirodi svojega posla, kreću i izvan okvira države u kojoj inače djeluju.

Vijeće Europe

Ova organizacija, u čijem su djelokrugu ljudska prava, nema posebnih dokumenata o umjetnicima, ali je u sklopu nje donesena Europska socijalna povelja od 18. listopada 1961., s Dodatnim protokolom, kojima je pristupila i Hrvatska.⁵⁷ Europska

⁵⁵ Izraz »socijalna zaštita« ovdje znači zaštitu u sklopu socijalne sigurnosti, a ne socijalnu skrb.

⁵⁶ Bureau international du travail: *Conclusions de la Réunion tripartite sur les conditions d'emploi et de travail des artistes – interprètes*, BIT (Genève, 5 – 13 mai 1992), Izvor: www.ilo.org.

⁵⁷ Narodne novine – međunarodni ugovori, br. 15/02.

socijalna povelja odnosi se na radnike, tj. osobe u radnome odnosu, pa se tako odnosi i na umjetnike u istome statusu. Socijalna sigurnost sadržana je u čl. 12 – 14. ovoga dokumenta VE-a, sljedećeg sadržaja:

»Članak 12. – PRAVO NA SOCIJALNU SIGURNOST⁵⁸

Radi osiguranja učinkovitog ostvarivanja prava na socijalnu sigurnost, ugovorne stranke se obvezuju:

1. uspostaviti ili održavati sustav socijalne sigurnosti

2. održavati sustav socijalne sigurnosti na zadovoljavajućoj razini, barem onakvoj kakva je potrebna za ratifikaciju konvencije Međunarodne organizacije rada (br. 102) o minimalnim standardima socijalne sigurnosti

3. nastojati sustav socijalne sigurnosti postupno podići na višu razinu

4. poduzeti mjere, sklapanjem odgovarajućih dvostranih ili mnogostranih ugovora ili drugim sredstvima, i u skladu s uvjetima utvrđenim u tim ugovorima, kako bi osigurale:

a) jednakost svojih državljana i državljana drugih ugovornih stranaka u pogledu prava na socijalnu sigurnost, uključujući i očuvanje prava proizašlih iz zakonodavstva o socijalnoj sigurnosti, bez obzira na preseljavanja osiguranih osoba na teritorijima ugovornih stranaka

b) priznavanje, održavanje i uspostavljanje prava na socijalnu sigurnost sredstvima kao što su zbrajanje razdoblja osiguranja ili zaposlenja ostvarenih sukladno zakonodavstvu svake od ugovornih stranaka.

Članak 13. – PRAVO NA SOCIJALNU I MEDICINSKU POMOĆ

Radi osiguranja učinkovitog ostvarivanja prava na socijalnu i medicinsku pomoć, ugovorne stranke se obvezuju:

1. osigurati da svatko tko nema dovoljno prihoda i tko ih nije u mogućnosti

ostvariti vlastitim naporima ili ih dobiti iz nekog drugog izvora, posebice u obliku davanja temeljem sustava socijalne sigurnosti, može dobiti odgovarajuću pomoć i, u slučaju bolesti, njegu koju iziskuje njegovo stanje

2. jamčiti da osobama koje se koriste takvom pomoći zbog toga neće biti smanjena politička ili socijalna prava

3. osigurati da svatko može od nadležnih javnih ili privatnih službi dobiti svaki savjet i svaku osobnu pomoć nužnu kako bi se spriječila, uklonila ili ublažila osobna ili obiteljska ugroženost

4. primjenjivati odredbe stavaka 1., 2. i 3. ovoga članka kako na svoje državljanke tako i na državljanke drugih ugovornih stranaka koji zakonito borave na njihovom teritoriju, sukladno obvezama koje imaju temeljem Europske konvencije o socijalnoj i medicinskoj pomoći, potpisane u Parizu 11. prosinca 1953.

Članak 14. – PRAVO KORIŠTENJA USLUGA SOCIJALNIH SLUŽBI

Radi osiguranja učinkovitog ostvarivanja prava korištenja usluga socijalnih službi, ugovorne stranke se obvezuju:

1. promicati ili organizirati službe koje će primjenom metoda socijalnog rada pridonijeti dobrobiti i razvoju pojedinaca i skupina u zajednici, kao i njihovoj prilagodbi socijalnoj sredini

2. ohrabrivati sudjelovanje pojedinaca te dobrovoljnih ili drugih organizacija u stvaranju i održavanju takvih službi.«

U članku 12. Povelje prve tri točke odnose se na uspostavljanje, održavanje i razvoj sustava socijalne sigurnosti, prema Konvenciji br. 102 MOR-a o najnižim standardima socijalne sigurnosti, o kojoj je prethodno bilo riječi. Četvrta točka obvezuje države članice VE-a da uspostavljaju međusobnu koordinaciju sustava socijalne sigurnosti, radi omogućavanja ostvariva-

⁵⁸ U izjavi pri ratifikaciji Povelje, Republika Hrvatska nije prihvatila obveze iz ovoga članka.

nja davanja iz socijalne sigurnosti u sustavu dvostranih i višestranih međunarodnih ugovora o socijalnom osiguranju. Člankom 13. države su obvezne:

- osigurati minimum zdravstvene zaštite svakome tko je u potrebi, a nema vlastitih prihoda, uz jamstvo da im se neće time ograničiti osobna prava
- osigurati svakome savjetodavnu i drugu pomoć u slučaju socijalne potrebe.

Ove usluge države su dužne pružiti građanima svih država koje su pristupile ovoj Povelji, koja se pri tome poziva na Europsku konvenciju o socijalnoj i medicinskoj pomoći od 11. prosinca 1953.⁵⁹ Članak 14. Povelje obvezuje države članice na uspostavljanje odgovarajućih socijalnih službi, osobito u sklopu civilnog društva i s volonterskim radom.

Pristupajući ovoj Povelji, Hrvatska je pristupila i Dodatnome protokolu Europskoj socijalnoj povelji kojim se uspostavlja sustav kolektivnih žalbi od 9. studenog 1995. Prema Dodatnom protokolu, nacionalne organizacije poslodavaca i sindikata⁶⁰ mogu podnositi žalbe o nezadovoljavajućoj primjeni ove Povelje. Žalbe razmatra Odbor neovisnih stručnjaka VE-a, koji tim povodom stupa u kontakt sa zainteresiranim stranama i ispituje razloge žalbe. Taj Odbor sastavlja izvješće o tome je li, nakon što je Odbor poduzeo određene mjere, država osigurala zadovoljavajuću primjenu Povelje, koje se dostavlja Odboru ministara i Parlamentarnoj skupštini VE-a.

Ove odredbe Europske socijalne povelje primjenjive su i na umjetnike, bez obzira na njihov status, kao i državljanstvo, a u

sklopu njihovog kretanja i rada po zemljama članicama VE-a, koje obuhvaća sve europske države.⁶¹

Europska unija

U sklopu EU-a, koja je asocijacija europskih država prvenstveno ekonomske naravi, nema posebne regulative (uredaba, direktiva ili preporuka) o socijalnoj sigurnosti umjetnika. Kao što je poznato, EU se temelji na četiri slobode,⁶² od kojih se posebna pozornost pridaje slobodi kretanja osoba. U tom kontekstu, a imajući u vidu umjetnike, a osobito umjetnike izvođače, kao posebnu skupinu, sa svim svojim osobitostima, tijela EU-a razmatrala su i problematiku pokretljivosti umjetnika u Uniji. Tim je povodom Europski parlament 7. lipnja 2007. donio Rezoluciju o socijalnom položaju umjetnika⁶³ u kojoj, između ostalog, stoji:

- pozivaju se države članice i Europska komisija da izrade zakonski i institucionalni okvir za umjetničku djelatnost, kojim će se osobito obuhvatiti socijalna sigurnost i oporezivanje, te se zahtijeva od država članica i Europske komisije da poboljšaju zaštitu umjetnika i uspostave za njih europsku putovnicu, poboljšaju koordinaciju i razmjenu dobre prakse između država članica i razmotre mogućnost određene inicijative kojom bi se osigurao prijenos očekivanih prava na mirovinu i na socijalnu sigurnost umjetnicima, koji potječu iz trećih država, nakon njihovog povratka u zemlje podrijetla

⁵⁹ Hrvatska za sada nije pristupila toj konvenciji VE-a.

⁶⁰ U Hrvatskoj: Hrvatska udruga poslodavaca – HUP i sindikalne centrale i ostale sindikalne udruge, moguće i sindikalne organizacije umjetnika.

⁶¹ VE ima 47 država članica.

⁶² To je sloboda kretanja roba, usluga, osoba i kapitala.

⁶³ Union européenne: *Résolution du Parlement européen sur le statut social des artistes*, A6-0199/2007/P6-TA-PROV(2007)0236, izvor: www.europa.eu.int.

- sugerira se Europskoj komisiji da izradi praktični vodič s informacijama o socijalnoj sigurnosti, zapošljavanju i mirovinama
- poziva se Europska komisija da pokrene pilot-program europske elektroničke iskaznice socijalne sigurnosti namijenjene europskom umjetniku.

Kako se može vidjeti iz ove Rezolucije Europskog parlamenta, problemi socijalne sigurnosti umjetnika uočeni su u sklopu osiguravanja njihovog nesmetanog kretanja na teritoriju čitave Europske unije te čuvanja i ostvarivanja njihovih prava, a posebno mirovine, u tome sklopu. Također, naglašena je i potreba efikasnog osiguranja zdravstvene zaštite, u koju svrhu se sugerira i izrada europske zdravstvene iskaznice umjetnika. Naime, ovoj Rezoluciji prethodila je studija Opće uprave za unutarnje politike EU-a – Kultura i obrazovanje, pod naslovom Pokretljivost umjetnika i socijalna sigurnost.⁶⁴ U studiji se, između ostaloga, konstatira da »načela koordinacije sustava socijalne sigurnosti, nažalost, ne mogu razriješiti sve probleme vezane uz kretanje umjetnika po Uniji«. ⁶⁵ Naime, oni su za to vrijeme podvrgnuti različitim zakonodavstvima, pod kojima obavljaju svoju djelatnost u državama članicama, prekidajući tako svoj staž osiguranja što im onemogućava čuvanje i ostvarivanje njihovih prava u drugim državama. Složenost i sporost administrativnih postupaka pogoduju neplaćanju socijalnih doprinosa, gubitku prava i prekidu isplate mirovina između različitih nositelja od kojih svaki primjenjuje vlastite propise itd., a zakonodavstvo EU-a nesposobno je razriješiti te probleme. U vezi s mirovinama, u studiji se predlaže ambiciozan projekt, i to

da se uspostavi jedno tijelo EU-a za provedbu strukovnih mirovina umjetnika, u kojem bi oni ostvarivali pravo na mirovinu, ako su veći dio radnoga vijeka proveli kao umjetnici, tako što bi se iz država članica prenosila tom tijelu sva (očekivana) prava na mirovinu tih umjetnika, slično, kako se danas to radi za dužnosnike EU-a. To bi tijelo, između ostaloga, moglo priznavati umjetnicima i određenu minimalnu mirovinu, financiranu iz izvora EU-a. Studija također sadrži prikaz problema vezanih uz slanje (odlazak) umjetnika na rad u drugu državu, kao i prijedloge za njihovo rješavanje.

Međunarodni ugovori o socijalnom osiguranju

Ovi ugovori zaključuju se između zainteresiranih država, kao dvostrani ugovori, i spadaju u one međunarodne ugovore čija je svrha omogućavanje ostvarivanja prava pojedinaca iz pojedinih grana socijalnog osiguranja (sigurnosti) u slučaju rada i osiguranja u inozemstvu: tim se ugovorima koordinira primjena sustava socijalnog osiguranja (sigurnosti) pri ostvarivanju prava pojedinaca (i članova njihovih obitelji). U tom smislu, ovim su ugovorima obuhvaćeni i umjetnici, osobito umjetnici izvođači, koji su, kao i ostali radnici migranti, tijekom svojega radnoga vijeka radili, odnosno bili osigurani u različitim državama.

Hrvatska je sklopila i primjenjuje ugovore o socijalnom osiguranju s Australijom, Austrijom, Belgijom, Bosnom i Hercegovinom, Bugarskom, Češkom Republikom, Danskom, Italijom, Kanadom, Québecom, Luksemburgom, Mađarskom, Makedonijom, Nizozemskom, SR Njemačkom,

⁶⁴ Direction generale politiques internes de l'Union: *Mobilité des artistes et sécurité sociale*, novembre 2006, izvor: www.europa.eu.int.

⁶⁵ Koordinacija sustava socijalne sigurnosti u EU-u uređena je Uredbom 883/2004 od 29.4.2004. o koordinaciji sustava socijalne sigurnosti i Uredbom 987/2009 od 16.9.2009. o načinu primjene Uredbe 883/2004 o koordinaciji sustava socijalne sigurnosti, kao i odlukama za njihovu primjenu.

Slovačkom, Slovenijom, Srbijom i Crnom Gorom (SR Jugoslavijom), Švicarskom i Turskom, a na temelju sukcesije SFR Jugoslavije primjenjuje ugovore s Francuskom, Norveškom, Poljskom, Rumunjskom, Švedskom i Velikom Britanijom.⁶⁶

Ugovori o socijalnom osiguranju imaju određene posebnosti, po kojima se razlikuju od drugih međunarodnih ugovora, i to:

- ovim se ugovorima usklađuje (koordinira) primjena zakonodavstava o socijalnom osiguranju (sigurnosti) u sklopu kojih se ostvaruju i određena subjektivna prava u pojedinačnim slučajevima
- ovim se ugovorima uspostavlja pravna veza između sustava i zakonodavstava o socijalnom osiguranju različitih država
- odredbe ovih ugovora primjenjuju se izravno na slučajeve ili odnose koje uređuju i služe kao temelj za ostvarivanje prava u pojedinim slučajevima
- ovi se ugovori zaključuju na neodređeno vrijeme, a prava pojedinaca ostvarena njihovom primjenom traju i izvršavaju se i nakon njihovog otkazivanja, odnosno prestanka važenja.

Međunarodni ugovori o socijalnom osiguranju, odnosno koordinacija sustava socijalnog sigurnosti (osiguranja) temelje se na sljedećim načelima :

- načelo jednakosti postupanja (tretmana) između domaćih i stranih državljana u pogledu uvjeta za stjecanje i korištenje pojedinih prava

- načelo određivanja zakonodavstva na koje se primjenjuje odnosni ugovor o socijalnom osiguranju
- načelo očuvanja prava u tijeku stjecanja i stečenih prava
- načelo isplate (»izvoza«) davanja u inozemstvo (deteritorijalizacija prava iz socijalnog osiguranja) i
- načelo suradnje nadležnih tijela i ustanova socijalnog osiguranja različitih država.⁶⁷

Ova su načela značajna za tumačenje i primjenu pojedinih odredaba ugovora o socijalnom osiguranju i nacionalnih zakonodavstava u pojedinim slučajevima, a osobito u sporovima koji se tim povodom vode povodom žalbi i pred sudovima, koji danas više nisu ograničeni okvirima nacionalnih pravnih poredaka, već se vode i pred međunarodnim sudovima. Pri tome, ova načela ne mogu se promatrati izolirano jedna od drugih jer su međusobno povezana i služe istoj svrsi, a to je omogućavanje ostvarivanja prava pojedinaca ili članova njihovih obitelji u odnosnim slučajevima.

U pravilu, ovi se ugovori odnose na svih pet grana obveznog socijalnog osiguranja, odnosno sigurnosti.⁶⁸ Međutim, ima slučajeva da ugovor ne obuhvaća neke grane socijalnog osiguranja, ili pak obuhvaća samo jednu granu⁶⁹. Davanja, koja se ostvaruju njihovom primjenom, ostvaruju se u sklopu države u kojoj je zainteresirani obuhvaćen osiguranjem, osim davanja iz mirovinskog osiguranja, koja se ostvaruju iz svih država u kojim je ostvaren određeni

⁶⁶ Za tekstove ovih dvostranih međunarodnih ugovora i sporazuma za njihovu primjenu, objavljenih i neobjavljenih, kao i za njihovu primjenu, vidi u zbirci: Mihovil Rismundo, *Ugovori o socijalnom osiguranju*, Narodne novine, Zagreb, 2007.

⁶⁷ Na istim načelima temelje se i uredbe EU-a 1408/71 i 572/72.

⁶⁸ To je zakonodavstvo o davanjima koja se ostvaruju povodom socijalnih rizika navedenih u napomeni pod 1. U najvećem broju slučajeva, ovim ugovorima obuhvaćeno je zdravstveno osiguranje, mirovinsko osiguranje i osiguranje za slučaj nesreće na poslu i profesionalne bolesti.

⁶⁹ Tako, na primjer, ugovori o socijalnom osiguranju s Australijom i Kanadom obuhvaćaju samo mirovinsko osiguranje ili s Rumunjskom, koji obuhvaća samo zaštitu zdravlja.

mirovinski staž, razmjerno duljini toga staža. Na kraju, primjenom ovih ugovora o socijalnom osiguranju omogućava se isplata davanja iz socijalnog osiguranja/sigurnosti ostvarenih u jednoj državi – u drugu državu ugovornicu.

Jednako kao u slučaju EU-a, ovi međunarodni ugovori veoma su značajni za socijalnu sigurnost umjetnika, u slučajevima njihovog migriranja iz države u državu, što se osobito odnosi na umjetnike izvođače. Za Hrvatsku, većina ovih ugovora prestat će se primjenjivati kada Hrvatska postane članicom EU-a jer će se od tada na odnose u socijalnom osiguranju (sigurnosti) Hrvatske s državama članicama EU-a primjenjivati njezina regulativa, tj. navedene njezine dvije uredbe. Time će zaštita socijalnih prava hrvatskih građana dobiti nove dimenzije, kako u pogledu obuhvata (proširenje i mogućnost zbrajanja razdoblja staža na svih ostalih 27 država članica EU-a), tako i u pogledu opsega davanja (proširenje na sva davanja, koja nisu ili su nedovoljno obuhvaćena važećim ugovorima).

ZAKLJUČNA RAZMATRANJA

Kako se iz ovoga prikaza može zaključiti, na socijalnu sigurnost umjetnika mogu se primijeniti brojni međunarodni dokumenti, koji su podijeljeni u tri skupine:

- preporuke, deklaracije, rezolucije i zaključci; svrha ovih akata je da države na koje se odnose usmjere u njihovim aktivnostima prigodom uspostavljanja i u održavanju i razvoju njihovih sustava socijalne sigurnosti i, u vezi s tim, uređivanju položaja umjetnika (akti Opće skupštine UN-a, Opće skupštine UNESCO-a, Tripartitne skupštine MOR-a, Europskog parlamenta EU-a i VE-a)

- konvencije o standardima socijalne sigurnosti; ovi akti sadržavaju konkretne obveze za države koje im pristupe za uređivanje njihovih sustava socijalne sigurnosti (konvencije MOR-a); s obzirom na sadržaj i karakter, ovdje spada i Međunarodni pakt o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima UN-a
- međunarodni ugovori i uredbe o koordinaciji sustava socijalne sigurnosti; ovi akti međunarodnog karaktera uređuju primjenu zakonodavstava različitih država i, s tim u vezi, ostvarivanje prava iz socijalne sigurnosti pojedinaca i članova njihovih obitelji na temelju njihovog rada i osiguranja u odnosnim državama, što je od posebne važnosti za umjetnike izvođače (međunarodni ugovori o socijalnom osiguranju i uredbe EU-a).

Kako se može vidjeti, umjetnici su najbolje prepoznati u prvoj skupini ovih međunarodnih dokumenata, koji se bave njihovim položajem u društvu i, s tim u vezi, njihovim pravima iz socijalne sigurnosti. Valja napomenuti, međutim, da u europskim državama s izuzetkom Italije, u kojoj su umjetnici osigurani kod posebnog nositelja, socijalna sigurnost umjetnika nije uređena jedinstveno, već je posebno uređena za one koji su u radnome odnosu i za one koji djeluju kao samostalni umjetnici.⁷⁰ Slično je i u Hrvatskoj. Također, povremeni rad umjetnika (izvođača, ali i drugih) u inozemstvu, zbog različitih zakonodavstava i načina evidentiranja (uključujući tu i porezni tretman), stvara probleme u cjelovitosti provedbe njihove socijalne sigurnosti, pa tako ima i nepovoljne učinke i po njihova prava, osobito u slučaju mirovine, u čijoj svoti nije sadržano sve što su te osobe zaradile tijekom svojega radnog vijeka po razli-

⁷⁰ Centre de sécurité sociale des travailleurs migrants (CSSTM) Paris: *La protection sociale des artistes dans les pays de l'Union européenne*, juillet 2000, str. 1. i dr.

čitim državama, na što je ukazano u studiji EU-a.⁷¹

U tom kontekstu, može se zaključiti da je od primarne važnosti uređivanje položaja umjetnika i njihovih prava (ali i obveza) u okvirima nacionalnih sustava socijalne sigurnosti, izjednačavajući ih pri tome s ostalim dijelovima stanovništva obuhvaćenog zaštitom i usporedivoga s njima, kako je navedeno u jednom od dokumenata navedenih u ovome prilogu. Pri tome, istodobno će se primijeniti i standardi socijalne sigurnosti MOR-a, usvojeni od strane države, prema njezinim mogućnostima, što sve pridonosi sustavnom uređivanju položaja umjetnika s gledišta ostvarivanja njihovih prava u sklopu nacionalnih socijalnih sustava. Slijedom svega toga, cjelovitost i efikasnost u ostvarivanju prava umjetnika u sklopu koordinacije sustava socijalne sigurnosti, što je od osobite važnosti za umjetnike izvođače, ovisi o cjelovitosti

obuhvata umjetnika u pojedinim nacionalnim sustavima socijalne sigurnosti (osiguranja), ali i o uređivanju njihovih prava i obveza povodom povremenih odlazaka na rad u inozemstvo uz istodobno ostajanje obuhvaćenima sustavom socijalne sigurnosti države podrijetla, što se također pokazalo kao određeni problem u sklopu EU-a, ali nije samo problem EU-a, već i država izvan nje.⁷² U tom smislu, a u kontekstu hrvatskog članstva u EU, od značaja je proširenje koordinacije sustava socijalne sigurnosti na sve članice EU-a, ali nije nevažan niti prijedlog o posebnom nositelju socijalne sigurnosti umjetnika na razini EU-a jer za hrvatske institucije, koje se brinu o umjetnicima, nastaje obveza da se uključe i u aktivnosti koje se u svrhu osiguranja njihove socijalne sigurnosti odvijaju u sklopu te asocijacije europskih država.

Mihovil Rismondo

⁷¹ Za izvor – v. napomenu pod 67.

⁷² U Hrvatskoj, to je problem s onima kojima je priznat status samostalnog umjetnika, kojima se iz državnog proračuna plaćaju doprinosi za mirovinsko i zdravstveno osiguranje, a koji se po odlasku na rad u stranu državu i po obuhvatu socijalnim osiguranjem u toj državi ne odjave od osiguranja u Hrvatskoj.